

DESENUL PERSOANEI - TESTUL MACHOVER - ȘI ROLUL LUI ÎN PROCESUL EDUCAȚIONAL

MONICA LICU*

licu.monica@gmail.com

Abstract: *The “draw a man” test, developed by psychologists with a psycho diagnostic purpose, can be used as a psychological scientific instrument and also by pedagogues who can lay the basis of their educational program on it or elements that gush forth from the interpretation of the test. This paper deals with elements of form and contents that are supported by researchers in the field of projective tests. Mention has been made of virtues and limitations of this instrument as a measure of intelligence. Drawing is presented as an experience and opportunity for the psycho-pedagogic team that supports the child in his/her cognitive, emotional and social development..*

Keywords: *IQ test, projective test, general criteria of interpretation, forms of contents, drawing – privileged role in the education and psychotherapy of the child.*

Lucrând de mulți ani cu testul desenului persoanei, în diverse contexte (clinic, educațional, selecție de personal, consiliere psihologică) am ajuns la convingerea că acesta poate fi un ajutor cert pentru persoanele implicate în procesul psiho-educațional, mai ales dacă acesta are o orientare preponderentă spre persoana asistată (elev, client, pacient). Psihologii clinicieni au concluzionat într-o dublă utilitate a acestei probe: ca măsură a inteligenței și ca test proiectiv de cunoaștere a personalității.

1. Ca măsură a inteligenței

Începutul secolului XX a cunoscut apariția unei ample mișcări psiho-pedagogice vizând înțelegerea copilului. Printre interesele cultivate de această mișcare, se poate enumera o vie curiozitate pentru producțiile artistice ale copiilor, în cadrul cărora desenul ocupând o poziție privilegiată. Acest interes nu viza produsul rezultat ca atare – desenul, ci conexiunile ce există între copil și realizările sale psihologice, mai ales sub

---

* Lect. univ. dr. psiholog, - Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

aspectul dezvoltării. S-au elaborat vaste proiecte la scară internațională și s-a procedat la urmărirea minuțioasă a desenelor aceluiași copil de-a lungul mai multor ani. Asemenea observații au permis punerea în lumină a fazelor relativ definite ale evoluției grafismului. Făcând abstracție de predispozițiile artistice individuale și de particularitățile culturale, există o evoluție a desenului copilului în funcție de vârstă. Desenul însoțește dezvoltarea capacităților psihologice. Ideea utilizării desenului pentru evaluarea precocității sau întârzierii copiilor mici decurge logic din descoperirea etapelor definite din grafismul acestora.

O a doua descoperire importantă a rezultat din interesul manifestat față de conținutul desenului. După studiul lui Anastasi, se observă că 71% din desenele spontane ale câtorva sute de copii, reprezentând 41 de țări diferite, au ca obiect ființa umană.

Aplicarea desenului persoanei umane ca test de inteligență a fost cunoscută mai ales sub forma desenului D.A.M. („Draw a man”, sau în limba română – testul Omulețului). Scala de evaluare în termeni de Q.I. a fost elaborată în 1926 de F.-L. Goodenough. Iată despre ce este vorba.

Se cere copilului să deseneze un omuleț, încurajându-l, atât prin consemn, cât și prin climatul examinării, să-l realizeze cât mai bine. Pentru notare, punctele sunt acordate în principal în funcție de prezența în desen a diferitelor detalii (cap, gât, picioare, diverse haine, etc.), și, într-o mai mică măsură, după corectitudinea proporțiilor și după coordonarea motrică.

Dezvoltarea rapidă a utilizării testului se explică prin avantajele sale: corelație satisfăcătoare cu alte probe de inteligență ($r=.763$ cu Stanford-Binet-Terman), ușurința administrării, plăcerea cu care se implică subiecții și, în fine, utilitatea sa în cazul în care utilizarea unui test verbal este exclusă din start.

Cercetătorii au căzut de acord asupra faptului că normele Goodenough nu mai sunt valabile după vârsta de 12 ani, și aceasta din mai multe motive. Unul ar fi legat de refuzul de a desena spontan astfel de desene, care provin fie din nevoia profundă de opoziție, fie dintr-o inhibiție emoțională. Ele sunt rar exprimate în mod categoric și îmbracă mai degrabă forma unei autocritici (ex. *nu știu să desenez*); aceasta traduce o anxietate asupra semnificației acestui test, adesea o neîncredere față de examinator. Adesea copilul iese din această situație stânjenitoare nedesemnând decât capul sau bustul. Adolescenții sunt cei care se opun în general și pare că aceasta se datorează mai ales modificării atitudinii lor față de consemnul testului.

În momentul pubertății, schimbările fizice, conflictele emoționale, și problemele de adaptare aduc cu ele un nou dezechilibru și modificări importante ale imaginii corporale. Atunci când adolescentul desenează o persoană, el caută, cel puțin, să evite zonele de tensiune și conflict. În acest fel omisiunile, elementele disproporționate, sărăcia detaliului, caracteristice desenului adolescentului, afectează din greu notele acestora la testul omulețului, în timp ce alte teste de inteligență, mai ales testele verbale, măsoară constant creșterea neîntreruptă a facultăților intelectuale.

În fapt, scala Goodenough este astfel compusă încât ea nu cere copilului decât o reprezentare mai mult sau mai puțin stereotipă a persoanei. Din dorința – atât de caracteristică acestei etape de dezvoltare – de a se conforma anturajului, de a surprinde și a copia fidel realitatea, copilul dă un răspuns corespunzător la testul omulețului, în măsura în care îi permite gradul său de inteligență și de maturitate afectivă. Fără îndoială că scala Goodenough acordă prea mare importanță numărului mare de detalii reprezentate; copilul care obține o notă ridicată trebuie să dovedească mai degrabă un simț acut al observației îmbinat cu o memorie foarte bună a detaliilor, decât o capacitate de abstractizare sau alte aptitudini intelectuale solicitate de probele de inteligență generală. Între doi copii cu același nivel intelectual, cel care este mai meticulos, care-și va îndeplini cel mai scrupulos sarcina acordând atenție detaliilor, va obține cele mai bune rezultate la testul omulețului.

În același sens, dacă tulburările afective deteriorează inclusiv nivelul debililor, bolnavii obsesionali pot face excepție din cauza griji lor pentru detalii.

În concluzie, testul nu urmărește să fie o probă de inteligență în sine, dar poate da o bună reprezentare a nivelului funcțiilor intelectuale ale subiectului, și, mai ales, asupra modului în care acest nivel este sporit sau diminuat de factorii non-intelectuali ai personalității.

Semnificația lărgită a testului implică faptul că desenul copilului este o probă complexă care interesează diverse niveluri de activitate, aceste niveluri fiind legate de inteligență, cât și de maturitatea motrică sau afectivă, de adaptarea emoțională și socială, și de modalitatea de a trăi propria viață.

2. Testul desenului persoanei ca test proiectiv.

Utilizând zilnic testul omulețului pentru a stabili IQ-ul, Machover a descoperit că testul furnizează un material clinic bogat și independent de nivelul intelectual al subiectului.

„Copiii care obțin aceeași vârstă mintală la test realizează adesea desene care diferă într-un mod frapant și care sunt foarte personalizate”, scrie ea, ca o concluzie a experienței sale (Machover, p. 20). Tehnica Machover constă în următoarele: se prezintă subiectului o foaie de hârtie, un creion cu duritate medie și o gumă de șters, și i se cere să deseneze o persoană. Examinatorul notează pe o altă foaie identitatea și alte indicii preliminare, timpul de execuție a desenului, comentariile spontane ale subiectului și ordinea în care a desenat diferite părți ale corpului. Când primul desen este gata, se cere subiectului să deseneze o persoană de sex opus pe o a doua foaie de hârtie, de aceeași dimensiuni. Consemnul este următorul: *acum desenați un bărbat (sau o femeie - după caz)*. Dacă subiectul refuză să deseneze sau se scuză că nu știe să deseneze, i se explică faptul că scopul sarcinii nu este de ordin estetic.

3. Interpretarea testului.

a) Criterii generale

Înainte să trecem la analiza elementelor desenului este important să ne facem o impresie de ansamblu asupra acestuia. Iată o serie de întrebări care ne pot ajuta să diferențiem între unele caracteristici ale personajului desenat: este schematic sau complex? Mare sau mic? Armonios, nearmonios? Ce exprimă figura sau postura lui? Este tânăr sau bătrân? Este desenat în mod realist sau conține elemente bizare, absurde? Ce diferențe și asemănări există între desenele celor două sexe? Ce elemente ale siluetei a căutat autorul să pună în evidență? Ce elemente sunt omise, tratate superficial? Cine a fost desenat primul, femeia sau bărbatul?

Răspunsul la aceste întrebări ne poate oferi chiar de la început unele informații despre imaginea de sine, despre rolurile cu care se identifică individul, despre starea lui de spirit, despre atitudinea față de sexul opus sau despre maturitatea lui cognitivă.

Aspectul de ansamblu al siluetei este foarte relevant și este cel mai bine ca impresia holistă asupra desenului să ghideze interpretarea atomistă a elementelor corporale luate separat. Iată câteva criterii pe care Urban (1967) le prezintă în catalogul său interpretativ:

- Poziția sau atitudinea persoanei desenate – de exemplu, siluetele desenate în mișcare, executând o anumită acțiune, sugerează o fire dinamică, activă. Siluetele desenate cu picioarele depărtate și cu mâinile ridicate sugerează asertivitate și dorință de afirmare socială. Cele înclinate indică un dezechilibru emoțional sau un sentiment de fragilitate. Uneori,

persoana este desenată din profil sau din spate. Acest lucru poate exprima o dorință de evaziune sau de disimulare a subiectului;

- Diferențele flagrante de mărime a personajului masculin față de cel feminin sau valorizarea diferită a siluetei masculine față de cea feminină: valorizarea este pusă în evidență de detaliile grafice ale siluetei desenate. De exemplu, dacă un subiect desenează persoana de același sex cu lux de amănunte, iar persoana de sex opus în mod superficial, acest lucru denotă tendințe narcisice și o lipsă de interes sau ostilitate față de celălalt sex;

- Expectanțele de rol sexual: ne referim aici la caracteristicile sexuale ale desenului reprezentând o persoană de același sex cu subiectul. În mod normal, desenele trebuie să conțină astfel de elemente, acest lucru sugerând o identificare normală cu propriul rol sexual. De exemplu, fetele desenează în general siluete feminine cu părul lung, cu o vestimentație specific feminină, sunt atente la detalierea capului și a feței, eventual împodobesc silueta feminină în mod discret cu diverse elemente decorative. Băieții imprimă în general în desenele lor elemente care țin de masculinitate, cum ar fi masivitatea siluetei, părul scurt, eventual barbă, îmbrăcăminte masculină, brațe și picioare solide. Așadar aceste elemente sunt normale, important este atunci când se inversează, lipsesc sau, dimpotrivă, sunt exagerate;

- Accentuarea, exagerarea, îngroșarea, hașurarea excesivă sau multiplicarea unor elemente ale desenului: acestea sugerează importanța pe care subiectul o acordă elementului respectiv în viața sa;

- Omiterea nejustificată sau tratarea superficială a unor elemente: sugerează conflicte în zona respectivă sau lipsa de implicare în sarcină, evaziune. Dacă întreaga figură desenată pare schematică poate însemna că subiectul a evitat să se implice în sarcină;

- Semne de bizarerie sau de irealism grafic: sugerează conflicte interioare puternice, o atitudine ludică, batjocoritoare sau pierderea simțului realității. Ca o regulă, cu cât personalitatea subiectului este mai deteriorată sau mai marcată de conflicte și Eul său este mai primitiv, cu atât se constată mai des astfel de semne în desenul omului;

- Elemente distinctive, atipice, individuale (în comparație cu vârsta, sexul sau nivelul educațional al subiectului) sunt foarte relevante pentru că ele constituie o amprentă fundamentală a persoanei, care dezvăluie ceva din lumea ei interioară.

Pentru ca interpretul să-și poată confirma ipotezele despre desen, este indicat să-l întrebe pe subiect câteva lucruri despre persoanele desenate: *ce-ți sugerează persoana? Ce fel de om este?* Adesea obținem din această anchetă și date proiective importante despre starea de spirit a autorului sau despre problemele care îl frământă.

b) Analiza formală

Al doilea aspect al interpretării îl constituie analiza formală, care include analiza trăsăturilor grafice și a spațiului grafic. După Urban (1967), liniile zimțate exprimă agresivitate; același lucru îl sugerează și tendința de a contura unele detalii corporale (cum ar fi degetele) prin linii ascuțite. Liniile întrerupte sugerează nesiguranță sau anxietate, iar cele moi, abia schițate, lipsă de energie.

Analiza spațiului grafic se referă la plasarea în pagină și la mărimea desenului. Este vorba aici de simbolismul spațial valabil în toate testele proiective de desen. La 3-4 ani, desenele copiilor se situează în centrul paginii. La această vârstă personajul desenat nu se prezintă în poziție verticală, ci în toate pozițiile posibile, fără nicio legătură cu marginilor foii. De aici se degajă o impresie de *eu sunt centrul universului, lumea se învâрте în jurul meu*. Către 5 ani, acest sentiment de egocentrism, dar și de expansiune posibilă și spontaneitate, cedează locul unei tendințe diferite. Practic, curba de dezvoltare arată că începând de la această vârstă și până la 9-10 ani, copiii încep să utilizeze partea inferioară a paginii. Fetele părăsesc această zonă a foii doar către 10 ani, iar băieții încă de la 9. Astfel, persoanele desenate în zona superioară a paginii pot sugera fie că individul se simte fără o bază solidă de ancorare în realitate, fie nevoia de putere sau de expansiune. Când desenul este executat în josul paginii, acesta sugerează că individul se simte nesigur și neadaptat. Ocuparea preferențială a spațiului din stânga indică retragerea în trecut, replierea pe sine, poziția pasivă de spectator. Dacă desenul este plasat clar pe partea dreaptă a paginii, înseamnă o orientare spre lume sau spre viitor. Desenele mari, care acoperă aproape toată pagina, sugerează megalomanie, centrarea pe sine sau entuziasm. Siluetele mici implică sentimente de insignifianță sau de inadecvare.

c) Analiza de conținut

Aici se iau în considerare atât modul cum sunt executate diferitele detalii corporale, cât și aspectele suplimentare care participă la expresivitatea siluetei umane și pot trăda anumite tendințe ale subiectului. Urban menționează câteva exemple: siluetele înclinate sugerează dezechilibre afective și instabilitate, siluetele desenate din profil sau din spate pot indica nevoia de a ascunde sau disimulare. Persoanele desenate

în mișcare sugerează o atitudine activă. Dorința de afirmare poate fi indicată de o siluetă desenată cu picioarele depărtate și brațele ridicate.

Înălțimea personajului este considerată ca etalon de măsură, legat de aspectele centrale ale personalității. Machover presupune că mărimea și amplasarea în pagină a desenului sunt supuse unui control conștient mai redus și sunt mai puțin variabile decât celelalte aspecte structurale ale desenului. Au fost întocmite etaloane pe grupe de vârstă și sex cu care se pot face comparații și apoi interpretări.

Semnificația profilului - aproape toate spre stânga, pentru ambele sexe. Exner a constatat o frecvență mai ridicată a desenului din profil la adulții mai nevrozați. La copii însă, alegerea profilului poate avea și o altă semnificație - este ales adesea pentru a reprezenta o persoană în acțiune, profilul fiind mai potrivit pentru a sugera mișcarea, activitatea.

Însă cea mai consistentă rămâne de regulă analiza zonelor corporale. Înțelegerea semnificației proiective a acestora se bazează pe funcțiile biologice sau sociale pe care le îndeplinesc în realitate.

1. **Capul** este sediul gândurilor, al emoțiilor, al concepției despre sine și lume, ca și al controlului organismului. El este sediul conștiinței și dirijează adaptarea individului în mediul fizic și social. În același timp, fața este principalul element al expresivității emoționale și joacă un rol esențial în recunoașterea atitudinii sau a dispoziției celuilalt. Gura este organul de asimilare a hranei, dar și , din punct de vedere simbolic, a experiențelor afective. Psihanaliza a scos clar în evidență importanța stadiului oral în dezvoltarea psiho-sexuală a copilului și a relevat astfel o serie de semnificații simbolice ale gurii. Ea este organul prin care sugi laptele matern și stabilești astfel prima legătură de atașament cu lumea. De asemenea, la copilul mic gura este un element esențial prin care cunoaște și tatonează realitatea. Gura participă la exprimarea emoțiilor și are în același timp o semnificație erotică particulară. Desenată deschisă, ca o concavitate, sugerează o atitudine pasiv-receptivă a subiectului, dependență orală. Ea exprimă astfel o dorință intensă și infantilă de a primi necondiționat suport emoțional, așa cum copilul așteaptă să fie hrănit de mamă. Dacă este prevăzută cu dinți, gura deschisă sugerează o atitudine rapace, devoratoare și revendicativă. Gura strâmbată într-un rictus sau cu colțurile în jos exprimă degust sau depresie, dezamăgire față de lume. Desenată cu colțurile în sus, ea implică ideea de mască, de zâmbet convențional, exprimând astfel un anumit conformism social. Ochii reprezintă un element cheie al figurii care completează expresivitatea feței, dar are și funcția de receptor al informațiilor din lume.

Părul este un element decorativ, dar și un element legat de instincte. Desenat foarte abundent, înnegrit sau foarte hașurat și adesea în dezordine, el indică preocupări sexuale și anxietate față de acest aspect. Urechile reprezintă un element grafic a cărui omitere din desen nu este semnificativă. Ele sunt importante când sunt accentuate, când pot sugera o stare hiper-vigilentă, de suspiciune față de ceilalți sau sensibilitate la critici. Nasul este în mod tradițional un simbol falic, dar este legat și de expresia unor afecte, cum ar fi furia.

2. Gâtul face legătura dintre centrul de control și restul corpului. Așadar, el are, la nivel simbolic, o funcție de canal de comunicare între minte și corp, altfel spus între gândire și emoții, între planificare și execuție, între inconștient și conștiință. Orice strangulare vizibilă în desen la nivelul gâtului (guler, cravată, colier) sugerează deci un control sau, la limită, o blocare a impulsurilor cerebrale. Acest lucru se poate traduce prin inhibiții afective sau printr-un control atent al exprimării emoțiilor. De asemenea, senzația de scindare între latura cerebrală și cea emoțională se poate evidenția și prin desenarea unui gât lung.

3. Trunchiul reprezintă zona organelor vitale, deci a impulsurilor vitale care sunt coordonate de creier și puse în act prin membre. În același timp, trunchiul este și o expresie a forței și stabilității persoanei. Desenat masiv, indică dorința de forță, de masculinitate, în timp ce un trunchi subțire sau fragil sugerează sentimente de slăbiciune sau de inferioritate.

4. Brațele și mâinile sunt o componentă instrumentală care asigură manipularea obiectelor din mediu pentru satisfacerea trebuințelor organismului. Omiterea mâinilor din desen indică sentimente de neadaptare, senzația de a fi neîndemânic. Degetele desenate ca niște gheare sau ascuțite sugerează agresivitate.

5. Picioarele asigură deplasarea și echilibrul, deci autonomia persoanei. Tendința de a desena picioare lungi și groase, ca și laba piciorului mare sugerează deci dorința de independență. Invers, picioarele subțiri, scurte, fragile indică nesiguranță sau lipsa autonomiei personale. De asemenea, siluetele desenate pe vârfuri implică ideea de ambiție sau de evadare a subiectului dintr-un mediu perceput ca frustrant.

6. Accesoriile – îmbrăcămintea are o funcție socială specifică, adesea ea caracterizează persoana și ne indică statusul individului.

4. Desenul și procesul educativ

Desenul ocupă un loc privilegiat în educația și psihoterapia copilului, mai ales pentru vârstele mici.

Desenul omului poate aduce avantaje în planul construirii imaginii de sine, al echilibrului emoțional prin descărcarea afectelor disfuncționale.

Widlocher (1965) face distincția între rolul educației în progresul activității grafice (pedagogia desenului) și utilizarea desenului în metodele de educație (pedagogie prin desen). Pedagogia desenului poate avea o contribuție în evoluția desenului spontan al copilului, dar care este influența sa exactă? Învățarea din sânul familiei este dificil de evaluat. Se poate observa că nu există niciun interes în a-l determina pe copil să renunțe la realismul intelectual în favoarea celui vizual.

Se poate recunoaște că desenul are, în sine, un rol pedagogic. Se știe că desenul contribuie la dezvoltarea unor aptitudini și dobândirea de cunoștințe. Desenul prezintă anumite caractere ale activității exploratorii a copilului, pe care o și exprimă de altfel. Desenul îi permite copilului să-și dezvolte facultățile de observație și cunoștințele: realismul intelectual este disecția obiectului în elemente exemplare. Desenul are deopotrivă un rol pentru copilul care încearcă să înțeleagă detaliile: el le reproduce când consideră că acestea sunt necesare. Desenul exprimă și fixează descoperirile copilului.

Dincolo de aspectul evaluator și de intervenție psihologică, apare și oportunitatea actului educațional. Educatorul poate orienta explorarea copilului, motivată de o nevoie internă. El încurajează exprimarea grafică, fără să predea clișee. Copilul care desenează este copilul care experimentează două lucruri: exprimarea grafică a emoțiilor, ca și învățarea și cultivarea unui simț al armoniei. Este aici o învățare implicită autentică.

BIBLIOGRAFIE

1. Abraham, A., (2006), *Desenul persoanei - Testul Machover*, București, Ed. PROFEX;
2. Azieu, D.; Charbert, C., (1992), *Les methodes projectives*, Paris, P.U.F;
3. Dumitrașcu, N., (2005), *Tehnicile proiective în evaluarea personalității*, București, Ed. Trei;
4. Urban, W. H., (1967), *The draw-a-person catalogue for interpretative analysis*, California, Western Psychological Services Beverly Hills;
5. Wallon, P.; Cambier, A.; Engelhart, D., (2008), *Psihologia desenului la copil*, București, Ed. Trei.